

*А. В. Сайферс,
аспірант кафедри публічної політики, Інститут публічного управління
та державної служби Київського навчально-наукового інституту
публічного управління та державної служби імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-5904-8493*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.9—10.122

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУСПІЛЬНИХ ОЦІНОК ЗАДОВОЛЕНОСТІ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯМ: ЕМПІРИЧНО- СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

A. Cyphers,
Postgraduate student of the Department of Public Policy, Educational and Scientific Institute
of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv

COMPARATIVE ANALYSIS OF PUBLIC ASSESSMENTS OF THE SATISFACTION OF
EDUCATIONAL NEEDS BY THE POPULATION: AN EMPIRICAL AND SOCIOLOGICAL ASPECT

У статті автором проведено порівняльний аналіз функціонування систем освіти у Польщі та Україні. Адже нині динаміка розвитку освіти все суттєвіше визначають траєкторію розвитку кожної держави, а знання поступово трансформуються в ресурс, що визначає конкурентоспроможність держави та її статус у світовому співтоваристві. Від рівня та якості знань, їх практичного впровадження залежить не лише економічне зростання, рівень добробуту суспільства, а й якість життя загалом. Окрім того, значимість освіти та знань у сучасному соціумі підвищує вимоги до їхнього рівня, а також актуалізує необхідність адекватної оцінки їхньої якості та відповідності соціальному запиту.

На думку автора, доцільність дослідження викликane постійним незадоволенням суспільства якістю освіти, особливо це яскраво стало вираженим першого року організації дистанційного навчання учнів та студентів в умовах пандемії. Критика суспільства є аргументованою.

Під час воєнного положення в державі в результаті нападу 24 січня 2022 року Росії на Україну цей досвід було успішно використано, тому загострення значно зменшилися, однак проблема залишилася суспільнозначимою, яка впливає на імідж державних та місцевих органів влади, які опікуються питаннями освіти. Автор стверджує, що ця проблема не є суто українською. Вона має більш глобальний трансформаційний характер, обумовлена як чинниками національного рівня, і цивілізаційними змінами.

Стаття ґрунтується на емпірично-соціологічних результатах Європейського соціального дослідження та Міжнародної програми з оцінки освітніх досягнень учнів (PISA). Кореляційний аналіз використаних опитувань був здійснений в Україні та Польщі, результати якого були співставними з країною-агресором Росією. Це дозволили виявити фактори, що впливають на оцінку системи вищої освіти. Отримані висновки корелюються з результатами шкільних досягнень учнів із дослідження PISA.

The author made a comparative analysis of the functioning of education systems in Poland and Ukraine. Nowadays, the dynamics of education development more and more significantly determine the development trajectory of each state, and knowledge is gradually transformed into a resource,

which determines the competitiveness of the state and its status in the world society. The level and quality of knowledge and its practical implementation is not only a determining factor for economic growth and the welfare of societies but also the quality of life in general. In addition, the importance of education and knowledge in modern society increases the requirements for their level, as well as the need for relevant assessment of their quality and relevance to social demand.

In the author's opinion, the appropriateness of the research is due to society's constant dissatisfaction with the quality of education, which became especially evident in the first year of distance learning for pupils and students in a pandemic environment. Society's criticism is well-founded.

During martial law in the state as a result of Russia's attack on Ukraine on 24 January 2022, this experience was successfully used, so aggravations were significantly reduced, but the problem remained a public issue that affects the image of state and local authorities who deal with education. The author argues that the problem is not a purely Ukrainian one. It has a more global transformational character caused by both national-level factors and civilisational changes.

The article is based on empirical and sociological results of the European Social Survey and the Programme for International Student Assessment (PISA). Correlation analysis of the used surveys was carried out in Ukraine and Poland, with results comparable to the aggressor country Russia. These identified factors influence the assessment of the higher education system. The obtained results correlate with the results of the PISA study on students' school achievement.

Ключові слова: освітні потреби, державна освітня політика, освітні трансформації, кореляційний аналіз, оцінка системи вищої освіти, моніторинговий інструмент.

Key words: educational needs, public education policy, educational transformation, correlation analysis, evaluation of higher education system, monitoring tool.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На початку XXI століття стало цілком очевидним, що стан та динаміка розвитку освіти все суттєвіше визначають траєкторію розвитку кожної держави. Знання поступово трансформуються в ресурс, що визначає конкурентоспроможність держави та її статус у світовому співтоваристві. Від рівня та якості знань, їх практичного впровадження залежить не лише економічне зростання, рівень добробуту суспільства, а й якість життя загалом. Таким чином, значимість освіти та знань у сучасному соціумі підвищує вимоги до їхнього рівня, а також актуалізує необхідність адекватної оцінки їхньої якості та відповідності соціальному запиту.

Доцільність дослідження свідчить про загострення у сучасних умовах проблеми якості вищої освіти. Зокрема, український вчений Є. Астахова зазначає, що "на загальному фоні постійного незадоволення суспільства якістю освіти виділяються періоди, коли критика стає більш напруженою та аргументованою [1, с. 53]. Вважаємо, що сьогодні саме такий період. За точку відліку можна брати будь-які параметри, однак висновок буде однаковим: сучасна вітчизняна освіта не відповідає викликам часу" [1, с. 57].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукових джерел показав, що проблема функціонування системи освіти знаходиться у фокусі дослідників та представлена значною кількістю робіт со-

ціологічного, філософського, педагогічного та управлінського напрямів. Проте сучасна ситуація у сфері освіти переконливо доводить, що однозначних відповідей на питання щодо якості сучасної освіти, що зумовлюють її факторів та критеріїв оцінки, немає [3, с. 47].

Педагогічний аналіз проблем освіти активно досліджується та представлений роботами українських дослідників (В. Астахова, Є. Астахова, В. Бакіров, С. Бархатна, Є. Подільська, Л. Сокуранська, В. Чепак та ін.) зарубіжних учених (Р. Борович, І. Бялецьки, М. Захорський, С. Кветінські, М. Незгода, В. Алексеєнко, Г. Зборовський, І. Іллінський, А. Ковальова, Вал. Луков, С. Плаксі, В. Собкін та ін.). У той самий час проведені дослідження переважно концентруються на внутрішніх інституційних конфліктах освіти. У нашому дослідженні ми хочемо подолати таку обмеженість та вийти за межі національних систем освіти, зіставивши ситуацію в національних системах освіти України, Польщі на тлі країн Східної Європи, звернутися до компаративного аналізу громадської думки щодо функціонування освітньої сфери діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Метою нашої статті є порівняльний емпірико-соціологічний аналіз суспільних оцінок задоволеності системою освіти у Польщі та Україні, а також пошук механізмів, що визначають ставлення респондентів цих країн до освіти. Також нас цікавить, які з механізмів забезпечують рівень задоволеності освітніх пореб, ма-

Оцінка системи освіти респондентами країн Східної Європи

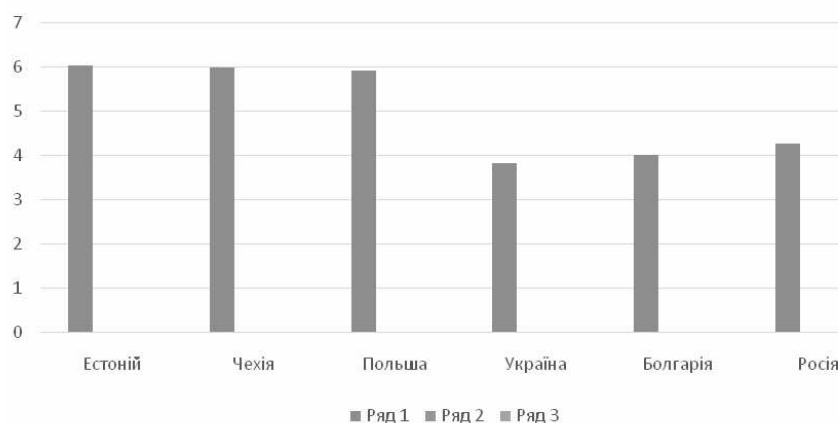

Рис. 1. Середньозважені показники задоволеності системою освіти респондентами країн Східної Європи (ESS, 2010)

ють універсальний характер, а які є специфічними в досліджуваних суспільствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ситуація в освітній сфері кожної з відібраних нами для країн стає більш зрозумілою у порівнянні емпіричних даних, що характеризують цю сферу діяльності [7, с. 145]. Вони суттєво залежать від державної політики у сфері освіти, зокрема, інтеграції до міжнародних освітніх структур, державних витрат на сферу освіти, ступеня охоплення населення загальною та вищою освітою, чисельністю навчальних закладів та якістю викладання в них тощо.

Проте серед індикаторів ефективності освітніх трансформацій велике значення має загальна оцінка задоволеності системою освіти. Вона є своєрідним барометром, що характеризує задоволеність системою освіти та її результатами, ступінь узгодження освіти з ринком праці тощо [8, с. 39]. До аналізу ситуації в системах освіти України, Польщі та Росії нас підштовхнули результати Європейського соціального дослідження, учасниками якого є країни, які ми розглядаємо. Це дослідження проводиться регулярно з 2002 року та охоплює близько 30 європейських країн.

Поряд із широким спектром питань, до інструментарію ESS включені питання, що стосуються освіти. За результатами п'ятої хвилі опитування 2210 р. оцінки системи освіти респондентами країн Східної Європи значно різняться (рис. 1). [5, с. 43].

Максимальні оцінки серед країн Східної Європи здобули освітні системи Естонії (6,05), Чехії (5,99), Польщі (5,93). Низькі оцінки характеризують системи освіти України (3,83), Болгарії (4,01), Росії (4,27). Насторожує, що система освіти України здобула мінімальну оцінку. За рівнем оцінок Росія потрапила в один кластер із Болгарією та Україною. Привертає увагу суттєва відмінність оцінок, висловлених респондентами, з одного боку Польщі, з іншого — Росії та України. Країни, що розглядаються, проводять активні реформи в системі освіти, є учасниками формування єдиного європейського простору вищої освіти, однак Польща включилася до Болонського процесу у 1999 році, а Росія — 2003 р.,

Таблиця 1. Кореляції задоволеності системою освіти

Змінна	Україна	Польща	Росія
Задоволеність життям	0,215	0,217	0,302
Зв'язок із етнічністю	0,52	-	0,059
Включеність у освіту	0,072	0,065	0,109
Оцінка матеріального стану	0,091	0,066	0,142
Додаткова освіта	-0,074	0,118	-0,051
Задоволеність роботою	0,07	0,122	0,268
Інституційна довіра	0,398	0,367	0,487
Особистісна довіра	0,238	0,154	0,211
Місце проживання	-	0,073	-
Рівень освіти	-	-0,115	-0,082
Кількість років навчання	-	-0,136	-0,104
Зацікавленість політикою	-	0,091	-
Участь у виборах	-	0,068	0,054
Індекс громадянськості	-0,115	-	-0,094

Україна — 2005 р. Виникає питання, що зумовлює такі відмінності? Однозначних відповідей це питання не знаходимо. Бажання з'ясувати причини такої суттєвої різниці спонукало нас до глибшого наукового аналізу [5, с. 43].

Аналіз результатів ESS дозволив виявити суттєві відмінності в оцінці системи освіти респондентами Польщі, Росії та України, про що свідчать дані рис. 1.

Метою нашого аналізу буде пошук відповіді причини цієї відмінності у поглядах респондентів цих країн. У переліку змінних ми спробуємо знайти змінні, які б визначали різницю у поглядах на освіту між респондентами Польщі, Росії та України. Пошук зв'язку між рівнем задоволеності системою освіти та незалежними змінними дозволить зрозуміти, що має вплив на формування оцінок системи освіти у цих країнах. Результати кореляційного аналізу представлені у табл. 1 [7, с. 3].

Як бачимо, у Польщі задоволеність системою освіти найбільше корелює з інституційною довірою ($r = 0,367$). Істотною також є кореляція рівня задоволеності системою освіти із задоволеністю життям ($r = 0,217$). Відчуття особистого комфорту та задоволеності життям сприяє високій оцінці соціальних підсистем.

Так, висока оцінка системи освіти корелює з особистісною довірою ($r = 0,154$). Індивіди, що характери-

зуються високою довірою до інших людей, також добре оцінюють систему освіти.

Таким чином, наявність довіри до державних інституцій та інших осіб, а також задоволеність життям визначають позитивний імідж системи освіти [7, с. 5].

На рівень оцінки системи освіти впливає кількість років навчання респондента ($r = -0,136$). Однак цей вплив є негативним: більше років навчання визначає нижчу оцінку освіти. Можливо, вище освічені особи бачать більше недоліків у системі освіти. На це вказує також кореляція з рівнем освіти ($r = -0,115$), показник якої також є негативним: що стоїть рівень освіти респондентів, то нижча оцінка освіти. З цих даних очевидний висновок, що освіченіші особи критичніше і нижче оцінюють систему освіти [9, с. 85].

Рівень задоволеності системою освіти також корелює із задоволеністю працею ($r = 0,122$): що вище задоволеність працею, то більше задоволеність і системою освіти. Припускаємо, що індивіди, задоволені роботою, мають підстави бути задоволені та освітою, оскільки їхній професійний статус визначається здобутою освітою. Задоволеність системою освіти корелює із отриманням додаткової освіти ($r = 0,118$). Вищий рівень задоволеності освітою серед осіб, які отримували додаткової освіти [6, с. 235]. Це може свідчити про те, що особи, які здобули додаткову освіту, таким чином повинні покрити недоліки здобутої першої освіти. Така ситуація спонукала їх до нижчої оцінки системи освіти [6, с. 237].

В результаті аналізу нами виявлено негативну кореляцію між рівнем індексу громадянськості та задоволеності освітою ($r = -0,115$). Це свідчить про те, що респонденти, які є активнішими у суспільному житті, ставлять і вищі вимоги до системи освіти. Загалом, результати кореляційного аналізу вказують, що оцінка системи освіти поляками є, перш за все, функцією довіри до державних інституцій та міжособистісної довіри [2, с. 35]. Таким чином, позитивна оцінка системи освіти є частиною цієї довіри [2, с. 35]. Загалом, як свідчать дані, позитивне ставлення до життя (щастя) формує оцінку системи освіти. Особи, задоволені життям, висловлюють і високу оцінку системи освіти.

Таким чином, у механізмі оцінки ставлення до освіти можемо виділити два виміри. Перший — має системний характер і пов'язаний з культурою довіри. У той же час, викликає подив і вимагає додаткового аналізу той факт, що найчастіше позитивно висловлювалися про освіту особи, віддалені від політичного та суспільного життя [3, с. 47].

Другий — пов'язаний з рівнем освіти: чим він вищий, то нижче оцінюється освіта. Більш освічені особи бачать більше недоліків та проблем в освіті. Ймовірно, що висловлені оцінки є результатом їх установок та очікувань. Респонденти, які здобули освіту і не змушені додатково вчитися, мають краще уявлення про освіту, ніж ті, хто додатково навчається. Очевидно, вони змушені надолужувати недоліки здобутої освіти, що знижує задоволеність станом речей в освіті. Задоволеність працею сприяє позитивним оцінкам [3, с. 47].

Протилежною порівняно з Польщею є ситуація в Україні. За результатами проведеного опитування держава належить до групи країн з дуже низькою задово-

леністю освітою. Якими є механізми формування цих оцінок респондентами України? Результати кореляційного аналізу вказують на те, що в Україні, як і в Польщі, вищі оцінки системи освіти виражають особи, задоволені життям ($r = 0,215$). Позитивно на оцінку системи освіти також впливає довіра до соціальних інститутів ($r = 0,398$) та особистісна довіра ($r = 0,238$). Чим вища довіра до інститутів, тим вища оцінка системи освіти. Задоволеність життям та довіра є головними детермінантами оцінки системи освіти в Україні [3, с. 49].

Також виявлено залежність між приналежністю до етнічної групи та оцінкою системи освіти. Вище оцінюють систему освіти українці, ніж етнічні меншини. Задоволеність системою освіти також корелює із віком. Молоді респонденти краще оцінювали систему освіти, аніж респонденти старших вікових груп. Також виявлено зв'язок задоволеності освітою із перебуванням у системі освіти. Учні та студенти краще оцінювали освіту, ніж особи, які безпосередньо не включені до системи освіти. Таким чином, підтверджується факт, що перебування в системі освіти позитивно впливає на оцінку цієї системи. Впливає на позитивну оцінку системи освіти України. Найкраща матеріальна ситуація визначає вищу оцінку системи освіти. З'являється також зв'язок задоволеності освітою із отриманням додаткової освіти. Проте в Україні, на протипагу Польщі, ті, хто здобуває додаткову освіту, більш задоволені системою освіти [5, с. 237].

Отже, на задоволеність системою освіти в Україні впливає також довіра до соціальних інститутів та задоволеність життям. Виявлено, що культура довіри впливає оцінку функціонування різних вимірів життя. Особи з високим рівнем довіри найчастіше позитивно оцінюватимуть різні аспекти соціальної реальності. Такий механізм, очевидно, є універсальним та характерний не лише для Польщі, а й для України. На оцінку освітньої системи мали також вплив такі змінні, як задоволеність працею, оцінка матеріальної ситуації та включеність до системи освіти.

У Росії, як і в двох інших країнах, оцінка системи освіти найбільшою мірою корелює з інституційною довірою ($r = 0,487$). Ймовірно, це може свідчити, що задоволеність системою освіти є компонентом загального задоволення соціальними інститутами, оскільки освіта є складовою системи суспільства. Саме в Росії така кореляція свідчить про низький рівень розвитку інститутів демократії. Це стосується і кореляції між задоволеністю життям та задоволеністю освітою ($r = 0,302$).

Грунтуючись на емпіричних результатах, бачимо, що в Росії значно частіше, ніж в Україні та Польщі, задоволеність освітою визначається включеністю респондента до системи освіти ($r = 0,109$). Краще оцінюють освіту учні, ніж старші колеги, які закінчили навчання.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Виходячи з результатів нашого аналізу, підтверджується факт, що довіра є одним із головних факторів,

що визначають вплив на оцінку суспільством системи освіти. Також задоволеність різними аспектами життєдіяльності суспільства, як показник рівня оптимізму, має значний вплив на оцінку функціонування системи освіти. Третій чинник — освіченість, яку можна як фільтр, крізь який оцінюється громадська реальність. Поєднання цих факторів формує механізм, що визначає відношення.

Проведений емпірико-соціологічний аналіз показав, що суспільство як один із суб'єктів освітнього простору виражає ставлення до системи освіти виходячи із суб'єктивних оцінок, серед яких рівень довіри до соціальних інститутів суспільства, задоволеність різними аспектами особистого життя. Ці оцінки формують рівень задоволеності суспільства системою освіти загалом. Емпірично виявлено їх взаємозв'язок із фактичними показниками якості освіти, зокрема, шкільної. Активізація міжнародних соціологічних проектів у галузі оцінки якості освіти та підвищення інтересу всіх держав до участі в цих дослідженнях надасть можливість глибше зрозуміти рівень сучасної освіти та виявити механізми її підвищення, що є одним із напрямів подальших наукових досліджень.

Література:

1. Астахова, Е. В. (2010) Преподавательская корпорация отечественного университета: размышления по поводу *Universitates = Университеты*. Наука и просвещение: Научно-популярный ежеквартальный журнал. № 1 (40). С. 66—71.
2. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу. Педагогічна і психологічна науки в Україні. К.: Педагогічна думка, 2007. Т. I. С. 11—24.
3. Линовицька О. Основні функції освіти. Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 36. С. 44—50. URL: http://www.nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_36_10
4. Мешкова Т. А. (2008) Уроки PISA-2006: домашнее задание на завтра. Вестник международных организаций. № 1. С. 4—11.
5. Оксамитна С. М., Васильченко А. А. (2009) Соціальна диференціація освітніх можливостей за результатами міжнародного проекту PISA: досвід для України. Наукові записки НаУКМА: Соціологічні науки. Т. 96. С. 13—21.
6. Программа международной оценки обучающихся: Мониторинг знаний и умений в новом тысячелетии. Центр оценки качества образования ИСМО РАО. URL: <http://www.centeroko.ru/pisa/pisa.htm> (дата звернення: 26.02.2022).
7. Сухова Е. Е. Структурная трансформация высшего образования в контексте Болонского процесса. Вопросы образования. 2009. № 3. С. 94—112.
8. Хобзей П. Навчально-практичні центри — інвестиція в якість підготовки робітничих кадрів. — URL: <http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2016/10/21/proftexos/> (дата звернення: 26.02.2022).
9. PISA 2009 Key Findings. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/pisa2009/pisa2009keyfindings.htm> (дата звернення: 26.02.2022).

References:

1. Astakhova, E.V. (2010), "National University Teaching Corporation: Reflections on *Universitates = Universities*", *Nauka y prosveshchenye: Nauchno-popularnii ezhekvartalnyi zhurnal*, vol. 1 (40), pp. 67—71.
2. Kremen, V.H. (2007), "Quality education and new requirements of the time. Pedagogical and psychological sciences in Ukraine", *Pedahohichna dumka*, vol. 1, pp. 11—24.
3. Lynovytska, O. (2014), "The main functions of education", *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Ser.: Filosofiia, pedahohika, psykholohiia*. vol. 36, pp. 44—50, http://www.nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_36_10 (Accessed 26.02.2022).
4. Meshkova, T.A. (2008), "PISA 2006 Lessons: Homework for Tomorrow", *Vestnyk mezhdunarodnykh orhanyzatsyi*, vol. 1, pp. 4—11.
5. Oksamytna, S.M. and Vasylichenko, A.A. (2009), "Social differentiation of educational opportunities based on the results of the international project PISA: experience for Ukraine", *Naukovi zapysky NaUKMA : Sotsiologichni nauky*, vol. 96, pp. 13—21.
6. Center for Education Quality Assessment ISMO RAO (2021), "International Student Assessment Program: Monitoring Knowledge and Skills in the New Millennium", <http://www.centeroko.ru/pisa/pisa.htm> (Accessed 26.02.2022).
7. Sukhova, E.E. (2009), "Structural transformation of higher education in the context of the Bologna process", *Voprosy obrazovaniya*, vol. 3, pp. 94—112.
8. Khobzei, P. (2016), "Training and practice centers - investment in the quality of training of workers", <http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2016/10/21/proftexos/> (Accessed 26.02.2022).

Стаття надійшла до редакції 06.05.2022 р.

www.economy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73